

שימוש במכשיר להכנת קצפת בשבת

שאלה

יש לנו מכשיר להכנת קצפת. זהו מתקן דמוי סיפולוקס. מכניסים אליו שמנת מתוקה וחומרים נוספים שרוצים לשים בקצפת, ומערבבים. לאחר מכן, מכניסים בלון גז. כשלוחצים על הידית, הגז יוצא עם השמנת, וכך נוצרת קצפת. הכל מכני, אין שום דבר חשמלי. האם מותר להשתמש במכשיר הזה בשבת?

תשובה

למנהג הספרדים, מותר להכין את הקצפת בשבת. למנהג האשכנזים, לכתחילה, ראוי להכין את הקצפת מערב שבת. אם לא הכינו, המיקל להכין את הקצפת בשבת, יש לו על מי לסמוך.

נימוקים

בשמירת שבת כהלכתה (פרק יא סעיף לא) כתב לאסור הכנת קצפת בשבת. מדבריו בהערה קכד שם עולים שני טעמים לאיסור. הטעם הראשון של השש"כ הוא, שערבוב הקצפת בכח דומה להקצפת ביצים. יסוד האיסור מבוסס על הגמרא בשבת (קט.): אמר רב חסדא: שריקא טויה - שרי, פיעפועי ביעי - אסור. ופירש רש"י:

פיעפועי ביעי - לטרופ ביצים מגולגלין בקערה. אסור - דמתחזי כמאן דבעי למשדינהו בקדרה. אמנם התוספות (שם ד"ה שריקא) מפרשים שהדין בגמרא קשור למלאכת בורר, ואינו קשור כלל לטריפת הביצים, אבל המגן אברהם (שכא, סקכ"ד) מביא את דברי רש"י להלכה. אמנם, הנ"ל אמור כאשר עושים פעולה הדומה לטריפת ביצה, שהיא פעולה רגילה בבישול ואפייה. אבל שימוש במכשיר סיפולוקס, אינו קשור לעניין, שכן אין משתמשים בסיפולוקס כדי להכין משהו לבישול.

הטעם השני של השש"כ הוא, שאולי זה דומה לאיסור מוליד. בגמרא בשבת (נא): נאמר: אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו. אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. רש"י שם פירש:

ואין מרזקין - כמו מרסקין - משברין לחתיכות דקות, כדי שיזובו מימיו - משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה, שבורא המים האלו. כלומר, לדעת רש"י ריסוק הקרח אסור משום שזה מוליד מים, וזה כעין מלאכה. הרא"ש במקום (סימן יג) מביא את דעת בעל התרומה, שכשם שאסור לרסק מים, כך אסור לשים פשטידה עם שומן קרוש עליה ליד האש, משום שזה הופך את השומן הקרוש לנוזל, והרי זה כמוליד נוזל. אמנם, ראשונים אחרים חלקו על ספר התרומה, משני נימוקים עיקריים: הראשון, האיסור הוא רק כשמרסק בידים, ולא כשמניח ליד המדורה כדי שיקרש. כך כתב הר"ן (כג: מדפי הרי"ף ד"ה ואין) ועוד ראשונים.

והשני, האיסור של ריסוק הקרח אינו משום מוליד, אלא משום שזה כסחיטת פירות העומדים למשקים. בניגוד לשומן, שהוא נחשב כאוכל שאינו עומד למשקה, ועל כן הפיכתו למשקה היא כמו סחיטת פירות שאינם עומדים למשקים, שהיא מותרת לדעת הרבה מן הראשונים. כך היא דעת הרמב"ן (מובא בר"ן שם).

להלכה, המחבר (שיח, טז) הקל, ולא חשש לאיסור מוליד בשומן, אבל הרמ"א כותב להחמיר לכתחילה, ולהקל במקום הצורך.

נחלקו הפוסקים, האם לדעת ספר התרומה, יש איסור להפוך מים לקרח, ע"י הקפאה. דעת השמירת שבת כהלכתה (פרק י סעיף ד), יש להחמיר בזה לכתחילה. אמנם בהערה (שם אות יד) נראה שמעיקר הדין חשב שהדבר מותר.

גם בציץ אליעזר (חלק ו סימן לד) כתב להתיר, ומשני נימוקים: הראשון, האש מחממת את השומן מיד, אבל תא ההקפאה עובד לאט יותר, והרי זה כעין גרמא, שהוא מותר. והשני, הקרח שנוצר בהקפאה, אינו נשאר קפוא באופן קבוע, בניגוד לשומן, שנשאר נוזלי סתם כך. גם בחלקת יעקב (אורח חיים סימן קכח) כתב להתיר על פי הנימוק השני.

בשו"ת בצל החכמה (חלק ב סימן כו) כתב להתיר מכח נימוק נוסף – כל מה שאסר ספר התרומה הוא רק כשהנוזל שנוצר מהשומן הוא בעין, אבל אם כל טיפה שנוצרת בטלה מיד בתוך התבשיל, אין כאן משהו שנולד ואין בזה איסור. בהכנת גלידה או קרח, הגושים נוצרים מיד ונבלעים בתוך שאר הנוזל שסביבם, ולכן אין כאן יצירה חדשה.

כל הסברות האלו אינן שייכות ביחס להכנת הקצפת בנדון דידן – הכנת הקצפת מתרחשת ברגע, היא נשארת כקצפת לתמיד, והיא נוצרת מיד בכמות. לאור כל הנ"ל, נראה שלמנהג האשכנזים, אין להכין קצפת בשבת במכשיר זה, משום מוליד.

אמנם, בארחות שבת (חלק א פרק טו סעיף כח) כתב להקל. ונימוקו (שם הערה מה):

עיינ לעיל פ"ד סעיף נב שהבאנו את דעות האחרונים אי שרי ליתן מים בהקפאה ולעשות קוביות קרח.

ולדעת המתירים שם פשיטא דה"ה כאן אין איסור בדבר.

ואפשר דאף לדעת האוסרים יש להקל בני"ד כיון שכל תכליתו של הנוזל שבתוך המיכל הוא להוציאו

לאויר העולם ולהקרישו שם ובכה"ג לכאורה אין זה בגדר נולד.

ראשית דבריו של הארחות שבת לא נראים לי. כבר הסברתי, שטעמי המתירים להקפיא מים אינם רלוונטים ביחס להכנת הקצפת.

גם טעמו השני של הארחות שבת דורש הסבר. בפשטות, כשם הנוזל שבמיכל נועד להוציאו לאוויר העולם ולהקרישו, הלא גם השומן שעל הפשטידה נועד להתחמם כשמחממים את הפשטידה, ובכל זאת אסר אותו ספר התרומה?

ואולי יש לומר, שכיוון שלא מכינים את השומן במיוחד כדי שיפשיר. השומן הוא חלק מהפשטידה כולה. לעומת זאת, כל מטרתו של המכשיר להכנת הקצפת הוא להכין קצפת, והרי זה כאילו הכין את השמנת במיוחד לשם כך מערב שבת, וזה דומה למי שייחד מוקצה לכך לשבת, שאין בזה איסור מוקצה. ועדיין צ"ע בדבר.

היות שכל איסור איסור מוליד אינו ברור, ולדעת רוב הראשונים אין איסור כזה, וגם הרמ"א כתב לאסור רק לכתחילה ולהתיר במקום הצורך, נראה לי שניתן להקל כדעת הארחות שבת, אף שסברתו מיוחדת, אלא שלכתחילה נכון יותר להכין את הקצפת מערב שבת.